

УДК 911.375:314:330.59

Сергій Покляцький

НОВИЙ ПОГЛЯД НА ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ (НА ПРИКЛАДІ КАТЕГОРІЇ УМОВИ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ)

Обґрунтовується важливість вивчення «життєвих категорій». Запропоновано алгоритм дослідження понятійно-термінологічних аспектів категорії умов життя населення. Розроблено хронографічну модель розвитку, вивчення і розуміння категорії умов життя населення. Розглянуто структурні, функціональні і територіальні рівні дослідження умов життя населення. Проаналізовано визначення категорії «умови життя населення» та її складових частин. Віднайдено місце категорії «умови життя населення» в ряді близьких категорій.

Ключові слова: життєві категорії, умови життя, алгоритм дослідження, понятійно-термінологічні аспекти, методологічна складова.

Сергей Покляцкий. НОВЫЙ ВЗГЛЯД НА ИССЛЕДОВАНИЕ ПОНЯТИЙНО-ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИХ АСПЕКТОВ (НА ПРИМЕРЕ КАТЕГОРИИ УСЛОВИЯ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ). Обосновывается важность изучения «жизненных категорий». Предложен алгоритм исследования понятийно-терминологических аспектов категории условий жизни населения. Разработано хронографическую модель развития, изучения и понимания категории условия жизни населения. Рассмотрены структурные, функциональные и территориальные уровни исследования условий жизни населения. Проанализированы определения категории «условия жизни населения» и ее составных частей. Найдено место категории «условия жизни населения» в ряде близких категорий.

Ключевые слова: жизненные категории, условия жизни, алгоритм исследования, понятийно-терминологические аспекты, методологическая составляющая.

Sergei Poklyatskyi. NEW LOOK AT THE STUDY OF CONCEPTUAL AND TERMINOLOGICAL ASPECTS (BY THE EXAMPLE OF POPULATION LIVING CONDITIONS CATEGORY). The importance of "life categories" studying is substantiated. The algorithm study of conceptual and terminological aspects of the category of living conditions is proposed. Developed chronological development model, study and understanding of the living conditions of the population category. The structural, functional and territorial levels study the living conditions of the population is considered. Analyzed by determining the category of "living conditions" and its components. Found place category "living conditions" in several similar categories.

Keywords: life category, living conditions, algorithm research, conceptual and terminological aspects, methodological component.

Постановка проблеми. В науці дедалі більш інтенсивними стають дослідження категорій, що характеризують не просто розміщення, а й життя населення. В свою чергу і сучасне суспільство, на відмінну від попередніх часів, усвідомлює важливість аспекту раціоналізації соціального життя, підштовхуючи науковців до нових та неймовірно актуальних напрямів дослідження. Саме тому у світі з'явилися такі поняття як „якість”, „спосіб”, „рівень”, „умови”, „образ” життя, частіше кажуть про „життєві стандарти”, „добробут” життя, що у загальному вигляді можна виокремити в «життєві категорії». Дані категорії не є новими – вони широко вживаються як науковцями, так і пересічними громадянами. Проте, виникає ряд запитань, на які необхідно шукати відповіді.

Дана стаття є продовженням серії матеріалів, що присвячені дослідженню умов життя населення. Раніше ми вже акцентували свою увагу на актуальності дослідження та вивчення життєвих категорій, які для сучасної людини формують чи не основне кредо її життя [1]. Було встановлено, що наближене до ідеалу формою проживання при цьому виступає велике місто (щонайменше в умовах України) [2]. Було запропоновано наукову модель візуалізації («людське око») дослідження життєвих категорій, яка базується на об'єктивно-суб'єктивному підході, врегульованому самим дослідником [3]. В даній статті ми продовжуємо тематику методичних та методологічних опрацювань умов життя населення і спробуємо продемонструвати новий підхід до вивчення окремих понятійно-термінологічних аспектів.

Мета статті. Перш ніж підходити до вивчення

тієї чи іншої категорії, неодмінно слід дослідити сутність і зміст понятійно-термінологічних аспектів. Подібні дії необхідні для того, щоб така собі картинка-пазл вже була складена і використовувалася за подальшу основу для інших дослідників. Загальний рисунок дозволить уникнути видумування «велосипеду» і водночас пошуку «голки в стозі сіна». Основна мета даної статті – «широке» дослідження понятійно-термінологічних особливостей категорії «умов життя населення». Другорядною метою і власне бажанням автора є привернення уваги молодих дослідників до запропонованого нами алгоритму дослідження, з різними наочними моделями і рисунками. За подібним принципом дослідження понятійно-термінологічних аспектів, не тільки суміжних до «умов життя» але і інших географічних категорій, стануть значно простішими для розуміння і, що головне, наберуть яскравої форми для представлення результатів.

Виклад основного матеріалу. Дослідження життєвих категорій для сучасної української географії все ще є новими, тому перед науковцями автоматично виникає ряд запитань, які вимагають нового бачення і розуміння. Це ж стосується і понятійно-термінологічних особливостей. До даного питання ми вирішили підійти ґрунтовно і побудували алгоритм дослідження в якому «розклали» на складові різні зрізи (аспекти) осмислення категорії «умови життя населення» (рис. 1).

Уявіть собі, що досліджувана Вами категорія знаходиться у подарунковій коробці. Всі ми звикли, що подарунок можна побачити з однієї грані, відкриття якої цілком достатньо для того, щоб дістати презент. Наш же презент немає форми – така собі

бездонна планетна система, дістати яку в об'єктивній реальності не можливо, проте її можна досліджувати і в тому числі споглядати з усіх сторін. Подібно подарунковій коробці, презент якої можна досліджува-

ти мінімум із шести сторін, наш алгоритм також містить шість етапів чи аспектів дослідження, кожен з яких передбачає розгляд категорії УЖН з різних граней і під різним кутом.

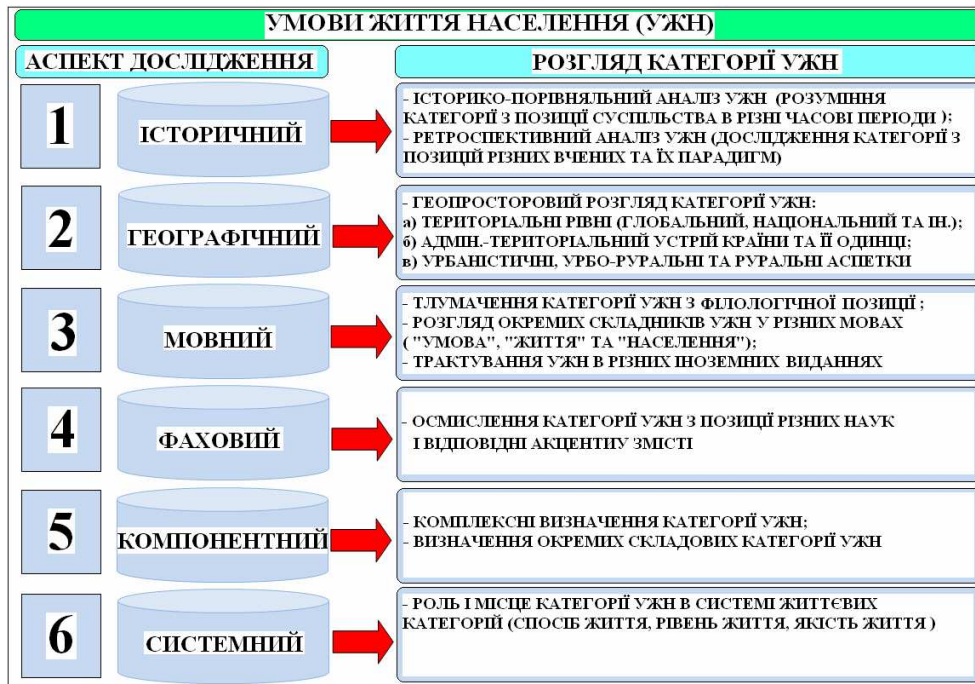

Рис.1. Алгоритм дослідження понятійно-термінологічних аспектів категорії «умови життя населення»

Історичний аспект. Категорія «умови життя» з'явилася з появою першої людини. Відповідно і відлік історіографічного аналізу слід починати від доантичних часів. Людина, сама того не розуміючи, шукала кращих умов життя: вибирала кращі для себе місця проживання, полювання, відпочинку тощо. У процесі зростання і розвитку людини, по великому рахунку, її потреби фактично нічим не змінилися і в XXI ст. – все той же пошук власного житла, роботи і культурної програми залишився на перших ролях. Що ж тоді змінилося? Змінився сам підхід у досягненні тих чи інших умов – щоб отримати всі ті ж самі речі в Античні часи слід було «молитися» природі, в Середньовіччі «молилися» Богам, а в наш час «моляться» на гроші.

Самі «умови життя населення» як наукова категорія застосовується представниками різних галузей знань відносно недавно. До цього умови життя виступали в ролі незначної першої сходинки до вершини піраміди – сенсу людського буття. Тими, хто намагався віднайти сенс людського буття і піднятися сходинками на вершину, виступали представники філософсько-етичних вчень. Одні з них обирали шлях гармонії і порядку, природного буття; інші піднімалися в напрямку здобуття щастя, блага, задоволення власних потреб; треті йшли по життю виключно з вірою і правдою, правилами і догмами, йшли щоб допомогти іншим дійти; хтось мчав з метою матеріальної вигоди і користі; дехто підкоряв вершину в рамках особистісних інтересів, але при цьому не всупереч інтересам інших...

Концепцій і парадигм, які б будували перед

собою «Олімп» дуже багато, проте лише одиниці з філософів пропонували шлях до досягнення цього абсолюту. В працях Платона, Аристотеля, Аль-Фарабі мова йде про життя, устрій, політику в добродесних та щасливих містах, а в більшості релігійних праць ми віднаходимо різні види заповідей, за допомогою дотримання яких можна досягти вершини, як перше так і інше важко досягне у реальному житті. Проте, реалізація «категоричного імперативу» Канта чи абстрагування від інтересів інших людей, знаходячись при цьому в замкненій системі ринкових відносин, виглядають взагалі нереалістично.

Що ж ми маємо на сьогодні? Наразі в тренді збалансований розвиток людства [4], а також енвайронменталізм [5]. Проте, це вершини, до яких ще немає доріг. Поки це нагадує важке і виснажливе прокладання стежки в джунглях за допомогою мачете. Як колись Божі заповіді, проголошені в доантичний період, почали бути значимими лише у Середньовіччі, так і ці концепції значно випереджають свій час. Сьогодні, на нашу думку, на п'єдесталі знаходиться концепція якості життя населення, яка хоч і виступає «недосяжним» 8-тисячником, але ця вершина – створена для підкорення. І саме тут, ми звертаємося до категорії умов життя і вбачаємо її в ролі основи цілої піраміди «життєвих категорій», а не просто в якості першої сходинки.

Історичний аспект включає в себе і розгляд категорії не тільки з позиції самої людини (вісь X) та наукових парадигм чи концепцій (вісь Y), але і представлення основних праць, які б відображали дослідження умов життя населення (рис. 2). «Першими

ластівками» в історичному плані були збір і обробка емпіричних даних (кількісний аналіз соціальних явищ, проведення спостережень та опитувань, пізніше – переписи населення, дослідження майнового стану). У часи Середньовіччя однією з найвідоміших праць була «Книга страшного суду», в якій був

проведений всеземельний перепис Англії. Ця наукова праця, перетворивши тисячі вільних селян на залежних кріпосних, стала підтвердженням того, що такі дослідження в античні часи і Середньовіччя здійснювалися в особистих цілях тогочасних правителів держави і церкви.

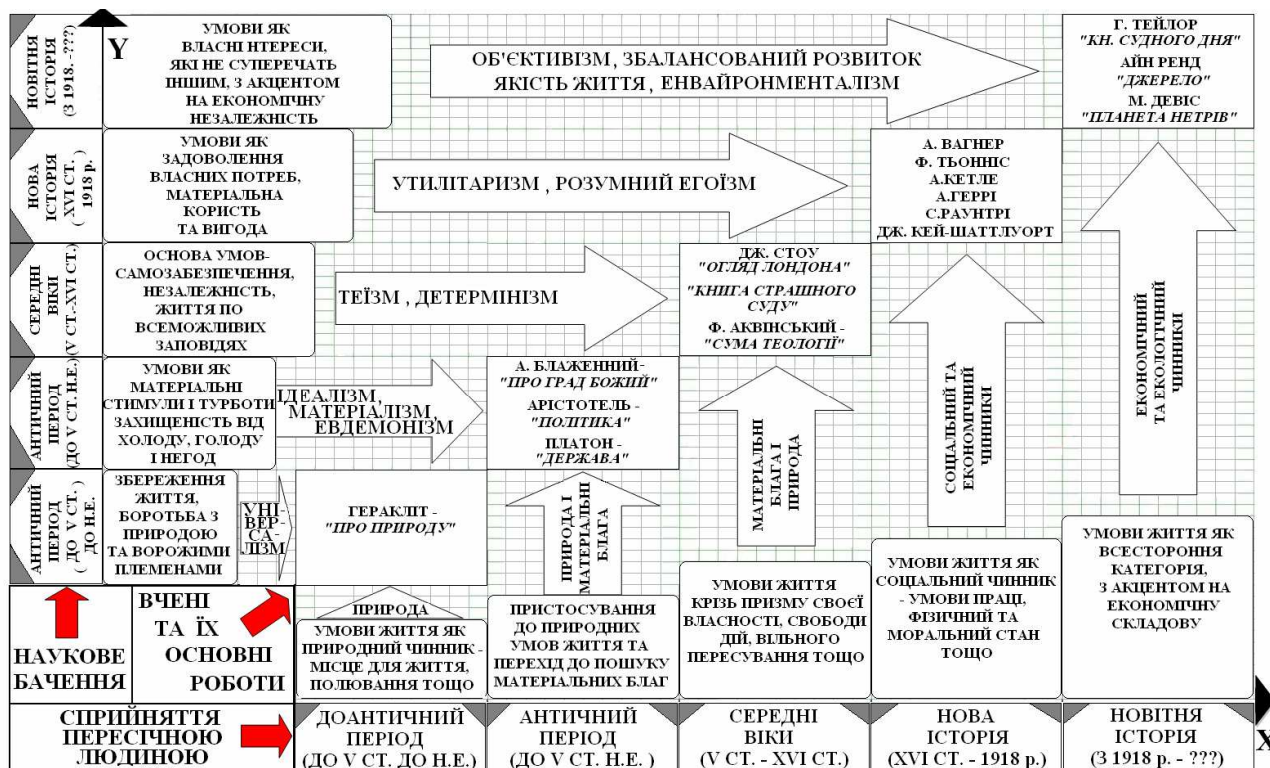

Рис. 2. Хронографічна модель розвитку, вивчення і розуміння категорії умови життя населення (укладено автором)

Наприкінці XVI ст. почали проводитися перші емпіричні дослідження, зорієнтовані на збір соціальних даних з метою вирішення суспільних проблем (бідність, злочинність, міграція, інші негативні наслідки урбанізації). Ініціаторами цих досліджень були вчені-ентузіасти (лікарі, вчителі, підприємці та ін.). Прикладом можуть слугувати роботи Дж. Стоу «Обстеження Лондона», Дж. Сінклера «Статистичний опис Шотландії».

На початку XIX ст. загальний інтерес населення і влади до виявлення та аналізу суспільних проблем почав зростати, адже населення прагнуло соціальних реформ та просвіти, а владні структури лишалися не задоволеними існуючою системою отримання соціальної інформації церковними приходами та державними фінансовими інспекціями. Емпіричні дослідження розширювалися і згодом стали базуватися на оригінальних методиках. В цей період стають дуже відомими праці окремих шкіл: *англійської* – Дж. Кей-Шаттлуорт «Моральні і фізичні умови життя текстильних робочих Манчестеру», Ч. Бутт «Життя і праця людей в Лондоні», С. Раунтрі «Бідність – вивчення міського життя»; *французької* – Л. Вілларм «Добірка про фізичний і моральний стан робітників на паперових, шерстяних і шовкових мануфактурах», А. Паран-Дюшатле «Проституція в Парижі», А.М. Геррі «Моральна статистика Франції і

Англії», Ф. Лепле «Європейські робітники» А. Кетле «Про людину і розвиток її здібностей, чи досвід соціального життя»; *німецької* – Ф. Енгельс «Положення робочого класу в Англії», А. Левенштайн «Робоче питання», М. Вебер «До психофізики індустріальної праці», Ф. Тьонніс «Дослідження умов життя м. Гамбурга». Метою даних соціальних обстежень було інформування та мобілізація громадськості і звернення уваги на «закриті» (латентні) сторони соціальної дійсності. Збір інформації був необхідний для обґрунтування і здійснення соціальних реформ. Багато впливових людей того часу вважали, що дані обстеження дозволять не тільки достовірно встановити масштаби існуючих у суспільстві негативних явищ, розібратися в їх причинах, а й виробити необхідні рекомендації з «лікування соціальних хвороб» [6].

На початку XX ст. першу скрипку у дослідженнях соціальних проблем та умов життя почала відігравати *американська* соціологічна школа з представленням таких праць як: В. Дюбуа «Філадельфійський негр», Ч. Джонсон «Чиказький негр», П. Келлога «Пітсбурзьке дослідження. 1910–1914 рр.», Р. Парк «Карти соціальних досліджень міста Чикаго», М. Девіс «Планета нетрів». У післявоєнний період соціологічні дослідження у західних країнах стали інструментом соціального контролю,

який служив інтересам правлячої еліти. Оскільки у радянській ідеології не могло існувати розбіжностей в життєвих стандартах, відповідно і поодинокі теоретичні дослідження в СРСР почали з'являтися лише у післясталінські часи.

В ХХІ столітті акцент дедалі більше робиться на людині та середовищі, в якому вона живе. В світі вже працюють цілі Інститути та організації з умов та якості життя, які займаються всебічним дослідженням тих чи інших аспектів.

Необхідність розгляду історичного аспекту мало в кого викликає сумніви, адже без минулого немає майбутнього. Аналіз поглядів населення, думок вчених, різноманітної літератури необхідний нам в першу чергу для того, щоб мати загальну картину уявлень та оцінок. Науковцю слід зрозуміти, як видозмінилася категорія з часом, відчути сучасний прихований сенс життя людини і подібно серфінгісту

відчути потрібний напрям руху – «спіймати гребінь хвилі».

Географічний аспект. У дослідженні понятійно-термінологічних особливостей умов життя населення неодмінно слід звернути увагу на географічний «зріз», оскільки від того, де проживає людина, залежать її умови. Умови життя – це потенціал, який заданий територією і впливає на населення. Оцінка компонентів умов життя населення на різних рівнях передбачає детальне вивчення окремих факторів життєзабезпечення у двох системах – природній і соціально-економічній (рис. 3). Ці системи взаємопов'язані і впливають одна на одну. Більш високий ступінь комфортності одних умов не завжди компенсує несприятливість інших, однак може створювати додаткові можливості розвитку тієї чи іншої території.

Рис. 3. Структурні, функціональні і територіальні рівні дослідження умов життя населення (укладено автором)

Взаємодіючи з населенням, різні просторово-функціональні фактори формують різний спосіб та умови життя, які в одних випадках носять переважно міський (урбанізаційні), в інших сільський (руральні) чи напівміський (урбо-руральні) характер. Людина не народжується з відчуттям місця і часу, її поняття про це формується тією культурою, тим способом життя, який характерний для території її проживання. Урбанізаційні умови життя формуються у середовищі великих міст, де на незначній площі концентрується велика кількість населення, зайнятого «неприродною» (несільськогосподарською) працею. При цьому розмаїття видів діяльності тут величезне, що створює і високі потреби і, одночасно, високі вимоги до працівників. Величезна кількість можливостей, у супроводі «клубка» екологічних, психологічних та інших проблем супроводжують розвиток великих міст протягом останніх десятиліть. Але людина все частіше обирає ці поселення для себе – більша частина населення світу проживає у містах.

Для сільської місцевості, де спосіб життя визначається сільськими видами діяльності і зумовлений значною мірою природними факторами, так звані руральні умови життя характеризуються ознаками, які протилежні урбанізаційним і формуються в умовах низької територіальної концентрації населення,

при переважаючому типі зайнятості його в аграрній сфері і невеликим вибором інших видів зайнятості, дуже тісному «злитті» праці і побуту в житті пересічного селянина. На селі відіграють значну роль традиції, повільніший ритм життя, простіші форми спілкування, сильніший соціальний контроль і менше психологічне навантаження. Так звані «проміжні» – урбо-руральні – умови життя населення характерні для малих міст і селищ міського типу, а також приміських поселень великих міст і агломерацій різної людності, де перші ознаки міського комфорту і благоустрою часто поєднуються із зайнятістю в аграрній та суміжній сферах. І навіть, якщо люди, проживаючи в «передмісті» великого міста, працюють у промисловості чи іншій несільськогосподарській сфері у великому місті, їх побут і життя вдома значною мірою прив'язані до землі. Хоча селянами саме населення назвати вже не можна.

Загалом ми відштовхувались від українських реалій, максимум реалій колишнього пострадянського простору. Але не слід забувати, що українське село – це велика різниця у порівнянні з американським селом, і водночас це ще більша велика різниця у порівнянні з індійським селом. Форма поселення одна і та ж, а різниця в умовах життя колосальна. Також слід чітко розуміти, що умови життя населення

ня, наприклад, Франції і Камбоджі, навряд чи резонно досліджувати у парі, адже присутній аж занадто великий контраст у розумінні цих категорій проживаючим там населенням. Подібні приклади вказують на те, що при дослідженні умов життя населення необхідно звертати увагу на адміністративно-територіальний устрій, форми поселень, які існують в країні, а також на економічний розвиток тих чи інших країн.

Також існує територіальна диференціація умов життя населення на різних ієрархічних рівнях: починаючи від глобального (в межах географічної оболонки) і закінчуючи локальним. Нами виділено чотири рівні формування умов життя населення: глобальний, національний, регіональний, локальний. Це їх число не означає, що не може існувати специфічних чи перехідних рівнів – зокрема транскордонного чи будь-яких інших, що характеризуються особливим поєднанням і проявом.

Таким чином, при дослідженні умов життя неодмінно слід окреслити рамки свого об'єкту, оскільки його ширина неймовірно велика. Від вибору

об'єктного поля залежить розуміння і трактування категорії, а це, відповідно, методичні і методологічні підходи, які є чи не ключовими аспектами в подальшому дослідженні. Слід віднести до цього аспекту серйозно, інакше робота нагадуватиме лижні гонки зі зламаними лижами, на яких звісно можна дістатися фінішу, але про результат доведеться забути.

Мовний аспект. Категорія «умови життя населення» трактується по-різному в залежності від мовного аспекту (рис. 4). На пострадянському просторі, здебільшого, під умовами життя розуміють такий собі необхідний набір для життя в XXI ст., при цьому з яскраво вираженим акцентом на всіх аспектах існування людини. У Західному світі на умови життя дивляться вужче, а саме крізь призму природної складової та елементарних речей, які необхідні для життя (клімат, чиста вода, їжа і тощо). Саме тому об'єктами таких досліджень у Європі та США здебільшого виступають країни Африки та Азії (особливо простежуються такі тенденції у французьких дослідників). Часто також умови життя автоматично розглядаються в дослідженнях якості життя.

Рис. 4. Визначення складових частин категорії «умови життя населення» в різних тлумачних словниках (укладено автором за [7, 8, 9, 10, 11])

Щоб зрозуміти, що являють собою «умови життя населення» як категорія, ми розклали її на складові: «умова», «життя» і «населення». На рис. 4 наведено визначення цих слів, взятих з тлумачних словників української, російської, англійської, французької та німецької мов. Незважаючи на наявність різних тлумачень кожного з трьох компонентів, варі-

антів їх змістовного поєднання небагато. У процесі життя населення його сутнісні характеристики та розселення формуються відповідно до певних умов середовища. Є певні відмінності і в розумінні «життя», що пов'язано із його неосаяжністю і об'єктивною різноманітністю у різних країнах.

Не слід забувати і про певні «підводні течії»

мовного бар'єру, оскільки не у кожній мові «умови життя» мають дослівний переклад. Можуть існувати синоніми, ідентичні за своїм значенням (наприклад, у французькій мові дослівний переклад «умови життя» – звучить як «condition de vie», проте в лексиконі цей термін майже не вживається, натомість є інші два терміни «cadre de vie» і «milieux de vie», ідентичні за значенням) [наприклад 12, 13]. Емпіричні дослідження, які проводяться на рівні міжнародних організацій (наприклад, за сприяння Європейського Союзу та Євростату виходить статистичний збірник «Доходи та умови життя в Європі» [14], до 2010 р. публікувалася брошура «Умови життя в Європі» [15]), теж характеризуються термінологічною неоднозначністю. Маючи назву «умови життя», у прикін-

цевому слові цих збірників йдеться про те, що в них міститься інформація про доходи та «життєві стандарти» населення країн Європи.

Таким чином, «умови життя населення» – категорія, яка трактується в силу мовних і культурних традицій тієї чи іншої країни, а також в залежності від вже сформованої школи дослідників, які притримуються тих чи інших міркувань. І якщо Ви вже стали на ці лижі, то слід вибрати найбільш вдалий та оптимальний маршрут саме для Вас.

Фаховий аспект. У науковій літературі «умови життя населення» трактуються по-різному, що припускає не завжди тотожне смислове наповнення категорії або суттєве зміщення акцентів в її змісті (рис. 5).

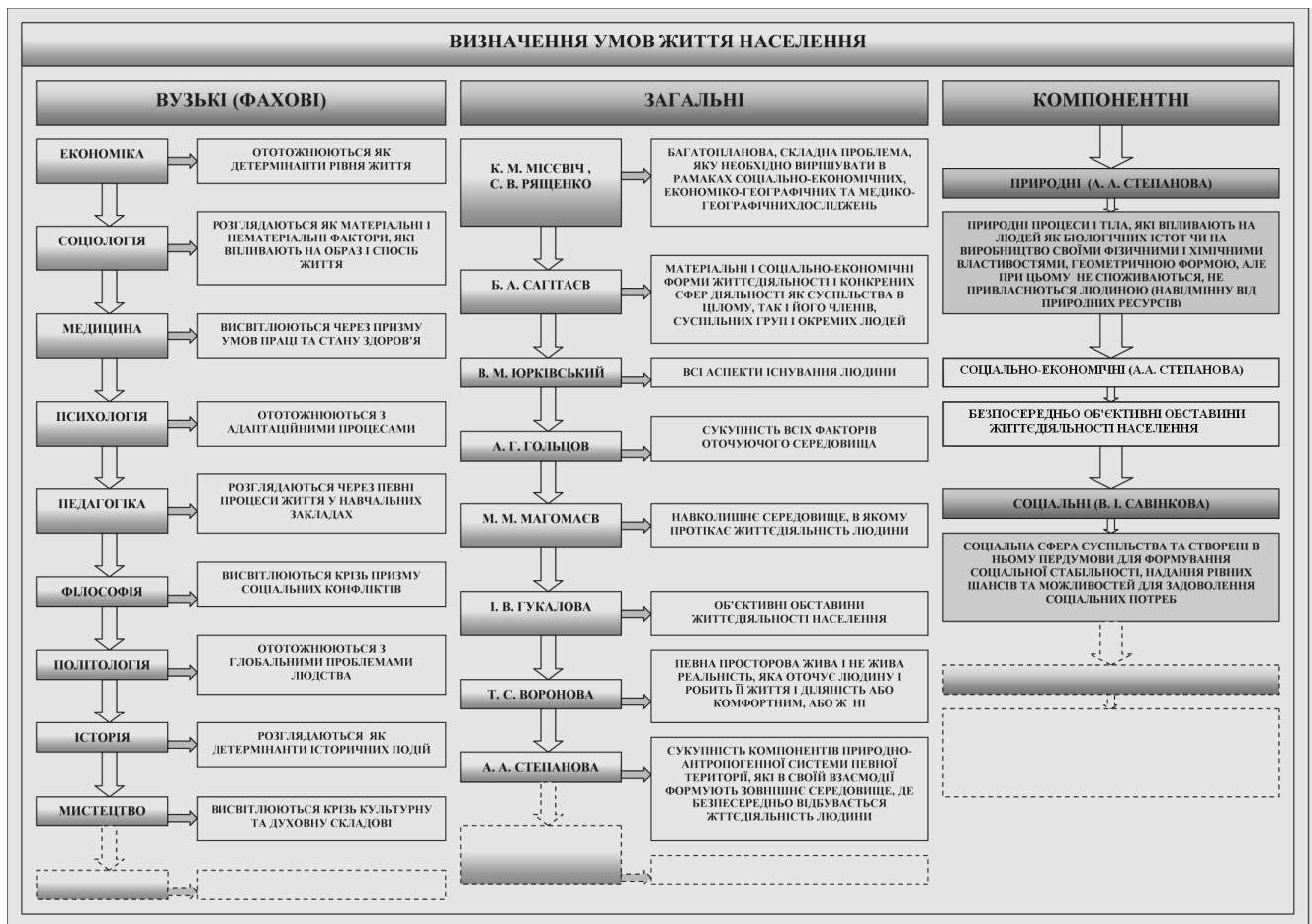

Рис. 5. Систематизація визначень умов життя населення (укладено автором)

Економісти визначають умови життя як детермінанти рівня життя і, наряду з показниками споживання, вони виступають основою для дефініції рівня життя. У соціології умови життя здебільшого розглядаються як матеріальні і нематеріальні фактори (демографічні, природні, соціально-економічні, пов'язані з діяльністю сфери охорони здоров'я), які впливають на образ і спосіб життя. Медики зосереджують свою увагу на умовах праці та стані здоров'я: об'єктами дослідження у даному випадку є окремі групи населення, які поділені за видами діяльності, статтю, віком тощо. Психологи роблять акцент на адаптаційному процесі до тих чи інших умов

життя – нового місця роботи чи проживання (зміна країни, зміна місця проживання «село-місто»). Є роботи з педагогіки, які зосереджуються на питаннях виховання дітей в особливому середовищі – у будинках для дітей сиріт, інтернатах, школах та ВНЗ. Філософи та політологи висвітлюють умови життя населення крізь призму соціальних конфліктів та глобальних проблем людства. Історики розглядають умови життя у контексті певних історичних подій. Є певні напрацювання і у мистецтвознавців, які розглядають умови життя крізь культурну складову.

Розгляд даного аспекту необхідний, щоб віднайти нішу досліджень категорії у Вашій науці, зро-

зуміти, предметне поле яких наук є найбільш наближеним до Вашого дослідження і тим самим збагатити і підкреслити з теоретико-методичної точки зору власну роботу.

Компонентний аспект. Цей аспект включає розгляд категорії з позиції її вивчення в теоретичному плані. Основний акцент падає на дослідження власне самої категорії, та окремих її складових (рис. 5).

Розгляд попередніх аспектів дає зрозуміти, що трактування категорії «умови життя» з позиції радянських вчених для нашого дослідження є ближчим, ніж західних шкіл. Загалом, на пострадянському просторі одними з перших заявили про необхідність всебічного осмислення та оцінки умов життя населення в 1950-х-60 рр. соц.-економ. географи – Р.М. Кабо і пізніше В.В. Покшишевський [16]. Саме суспільники намагалися всесторонньо охопити дану категорію. Пізніше Ковальов С.О. виділив і головні складові умов життя населення: природні умови, умови праці, бюджет часу працівників, розміри реального доходу, обсяг і структура споживання матеріальних благ, забезпеченість житлом, забезпеченість предметами тривалого користування, умови для ведення особистого підсобного господарства, туризму, забезпеченість різними формами суспільного обслуговування, естетичні моменти, які пов'язані із природними і штучними елементами географічного середовища тощо [17]. Питанням умов життя приділяв увагу і О.І. Алексєєв, вбачаючи в якості основних складових природні, виробничі, інфраструктурні, соціокультурні, адміністративно-правові та інші аспекти [18]. Комплексний підхід до оцінки умов жит-

тя притаманний представникам Сибірського відділення РАН (К.М. Місевич, С.В. Рященко та ін.) [19]. Серед українських географів, слід відзначити праці В.М. Юрківського, в яких автор згрупував умови життя у такі блоки: умови, що забезпечують існування та відтворення людини; умови виховання та навчання дітей; умови трудової діяльності; умови збереження здоров'я, утримання непрацездатних та пенсіонерів; умови відпочинку та самовдосконалення особистості; природні умови; соціальні умови [20].

Водночас, на дослідження умов життя можна подивитися з позиції розгляду окремих її складових. Наприклад, природною складовою займалися ще на початку ХХ століття, починаючи з праці О.І. Воейкова «Розподіл населення Землі...» [21], в якій він розкриває кількісні показники розселення, приділяючи особливу увагу міському розселенню і розвитку міст. Дослідженнями суспільно-географічного характеру М.І. Фашевський та І.В. Гукалова [22, 23].

Можна поглянути і під третім кутом – міське і сільське населення. На природній складовій в містах і селищах акцентували увагу Я.Б. Лопатіна та О.Р. Назаревський [24]. Руральні аспекти Сумської області досліджував А.Г. Гольцов [25], Херсонської області Машкова О.В. [26], населення Узбекистану М.У. Халмуратова [27]. Сільській місцевості приділяв свою увагу і О.О. Нестеренко, який займався вивченням культурно-побутових умов життя. [28]. Міському середовищі приділяв увагу Ю.В. Медведков [29].

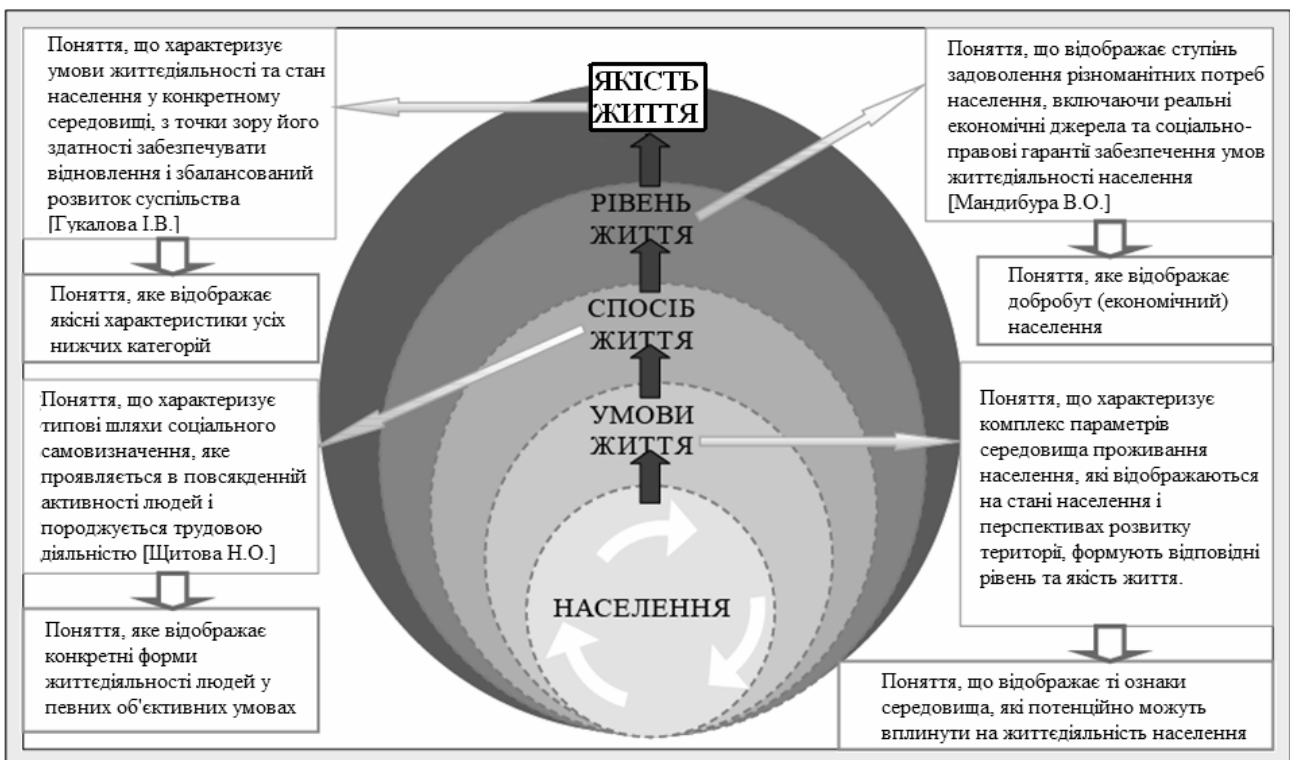

Рис. 6. Місце категорії «умови життя населення» в ряду близьких категорій (укладено автором за [23, 30,31])

Отже, перш ніж робити власне дослідження, слід вловити тонкощі предметного поля. Оскільки кожна категорія складається з різних компонентів, то дослідник має чітко розуміти, на яких складових зосереджуватися – одній, декількох чи намагатися охопити всі компоненти категорії.

Системний аспект. Даний аспект неймовірно важливий з багатьох позицій. По-перше, будь-яка категорія знаходиться в тій чи іншій системі «категорій» і Вам необхідно віднайти її місце. По-друге, саме завдяки розгляду подібних чи суміжних категорій, Ви зможете вловити різницю і виокремити особливості дослідження. «Умови життя» знаходяться в системі координат «життєвих категорій», які за своїм змістом відповідають за ті чи інші аспекти життєдіяльності людини. Чітко сформованими і найбільш сталими в суспільстві є «умови», «спосіб», «рівень» та «якість» життя. Можна говорити і про інші категорії («образ», «стиль» та ін.), але існує багато камінів спотикання, як з позиції розуміння самою людиною, так і з позиції науковців. Всі ці та інші категорії є елементами саме тої піраміди сенсу життя людини, про яку йшла мова із самого початку.

Аналіз літератури свідчить про відсутність прагнення більшості науковців до визначення суті категорії «умови життя населення», її взаємозв'язків з іншими близькими за змістом категоріями. Не ставлячи під сумнів правильність чи неправильність дефініцій, наданих різними авторами категоріям «якість», «спосіб», «рівень» життя, ми вважаємо, що визначальною для них є категорія «умови життя». Зумовлено це тим, що умови життя населення специфічні і своєрідні, «задають» ті ознаки середовища, на які «реагує» населення, які потенційно можуть впливати на його життєдіяльність. Співвідношення між категоріями відображено на рис. 6 і витікає із бачення географів. Наприклад, на думку Б.А. Душкова, спосіб життя формується за допомогою умов життя [32, с. 211], а на думку

І.В. Гукалової, рівень життя є похідним від умов та способу життя і, в той же час, є основою для формування якості життя [23, с. 82].

Місце окремих категорій, їхня кількість у піраміді може мати дискусійний характер, проте не виникає жодних сумнівів, що на вершині піраміди знаходиться якість життя, а в її основі знаходяться саме умови життя населення.

Висновки. Підводячи підсумки можемо значити декілька головних тез даної статті. Певні наукові висновки ми зробили після розгляду кожного з аспектів, тому раціональніше буде зосередитися на організаційних моментах. **По-перше**, слід серйозно підійти до визначення тієї категорії на якій збирається робити акцент. Нами запропонований алгоритм із шести понятійно-термінологічних аспектів. Послідовність їх дослідження фактично не важлива, оскільки висновки базуються на основі синтезу всіх елементів. **По-друге**, представлення матеріалів у вигляді інфографіки, рисунків та таблиць полегшує подання та сприйняття інформації. Побудова моделей дозволить Вам вмістити велику кількість знань. Головною задачею при цьому є вірна систематизація та структуризація. **По-третє**, ґрунтуючись на вище розглянутих аспектах можна вірно розставити пріоритети у подальшому. Отриманні знання стануть ваговою частиною методологічної бази, а також дозвлять полегшити пошук методик, яка підходить для Вашого об'єкту і предмету дослідження. **По-четверте**, одним із головних висновків є також уточнення, або ж пропозиція авторського визначення досліджуваної категорії, її підсистеми чи інших елементів. На основі вище зробленого дослідження пропонуємо наступне авторське визначення категорії умов життя населення – *параметри середовища проживання населення, які відображаються на стані населення і перспективах розвитку території, формують відповідні спосіб, рівень та якість життя її мешканців.*

Список використаних джерел:

1. Poklyatskyj S.A. Prykhovanyj poshuk sensu zhyttya – vid umov do yakosti / Poklyatskyj S.A. // *Ukrayina: geografiya ciley ta mozhlyvostey. zb. nauk. prats.* – N.: FOP «Lysenko M.M.», 2012. – Т.Р. – С. 214 – 218. [Покляцький С.А. Прихований пошук сенсу життя – від умов до якості / Покляцький С.А. // *Україна: географія цілей та можливостей. зб. наук. праць.* – Н.: ФОП «Лисенко М.М.», 2012. – Т.П. – С. 214 – 218].
2. Poklyatskyj S.A. U poshukakh „urbanistychnoho Hraalyu” – idealnoho mista / S.A. Poklyatskyj // *Vcheni zapysky Tavrijskoho nacionalnoho univertsytetu im. V.I. Vernadskoho. Seriya „Geografiya”.* – Том 24 (63). – 2011 р. - № 2. – С. 159 – 165. [Покляцький С.А. У пошуках „урбаністичного Граалю” – ідеального міста / С.А. Покляцький // *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія „Географія”.* – Том 24 (63). – 2011 р. - № 2. – С. 159 – 165].
3. Poklyatskyj S.A. «Lyudske oko» yak model naukovoї vizualizaciyi doslidzhennya zhyttyevykh katehoriy / Poklyatskyj S.A. // *Geografichna nauka i praktyka: vyklyky epokhy: Materialy mizhnarodnoyi naukovoї konferenciyi, prysvyachenoyi 130-richyu geografiyi u Lvivskomu univertsyety (m. Lviv, 16-18 travnya 2013 r.) / [Vidpovid. redaktery: dots. V.I. Bilanyuk, dots. Ye.A. Ivanov]. U 3-okh tomakh.* – Lviv: Vydavnychij centr LNU imeni Ivana Franka, 2013. – Том 1. – С. 154 – 158. [Покляцький С.А. «Людське око» як модель наукової візуалізації дослідження життєвих категорій / Покляцький С.А. // *Географічна наука і практика: виклики епохи: Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 130-річчю географії у Львівському університеті (м. Львів, 16-18 травня 2013 р.) / [Відповід. редактори: доц. В.І. Біланюк, доц. Є.А. Іванов]. У 3-ох томах.* – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – Том 1. – С. 154 – 158].
4. Lisovskyj S.A. Suspilstvo i pryroda: balans interesiv na terenakh Ukrayiny: [monografiya] / S.A. Lisovskyj; Instytut geografiyi NAN Ukrayiny. – Zhytomyr: Knyzhkovo-hazetne vydavnytstvo «Polissya», 2009. – 287 s. [Лісовський С.А. Суспільство і природа: баланс інтересів на теренах України : монографія] / С.А. Лісовський; Ін-

- ститут географії НАН України. – Житомир: Книжково-газетне видавництво «Полісся», 2009. – 287 с.].
5. Chervanov I.H., Hryshchenko N.V. *Invayronmentalizm u svitoviy nautci: znachennya dlya vitchyznyanoi geografii* / Chervanov I.H., Hryshchenko N.V. // *Ukrayinskij geografichnyj zhurnal*. – K.: «Akadempriodyka», 2013. – № 3. – S. 13-17. [Черваньов І.Г., Грищенко Н.В. Інвайронменталізм у світовій науці: значення для вітчизняної географії / Черваньов І.Г., Грищенко Н.В. // *Український географічний журнал*. – K.: «Академперіодика», 2013. – № 3 – С. 13-17].
  6. Kovaleva M.S. *Predistoriya empiricheskoy sociologii / M.S. Kovaleva // Istoriya teoreticheskoy sociologii: V 5 t. – T. 1. – M.: Nauka, 1995. – S.173-189. [Ковалева М.С. Предыстория эмпирической социологии / М. С. Ковалева // История теоретической социологии : В 5 т. – Т.1 – М. Наука, 1995. – С.173-189].*
  7. *Novyj tlumachnyj slovnyk ukraïnskoyi movy* / [avt.-uklad. Yaremenko V.V., Slipushko O.M.]. – K.: Akonit, 1999. – 3600 s. [Новий тлумачний словник української мови / [авт.-уклад. Яременко В.В., Сліпушко О.М.]. – K.: Аконіт, 1999. – 3600 с.].
  8. Ozhegov S.I. *Tolkovyy slovar russkogo yazyka: 80000 slov i frazeologicheskikh vyrazheniy* / Ozhegov S.I., Shvedova I.Yu. – M.: Azbukovnik, 1999. – 944 s. [Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / Ожегов С.И., Шведова И.Ю. – М.: Азбуковник, 1999. – 944 с.].
  9. *Diercke-Wörterbuch Allgemeine Geographie* / [Herausgegeben von Hartmut Leser]. – München-Braunschweig : DTV, 1997. – 1040 S.
  10. *Le Grand Robert Dictionary online* [Електронний ресурс]: [Офіційний онлайн сайт французького словника *Le Grand Robert*] / Режим доступу: <http://lerobert.demarque.com/en/us/dictionnaire-francais-en-ligne/grand-robert/>.
  11. *Merriam-Webster online* [Електронний ресурс]: [Офіційний онлайн сайт англійського словника *Merriam-Webster*] / Режим доступу: <http://www.merriam-webster.com/home.htm>
  12. *Cribier F. Milieux de vie et modes de vie: les enquetes menees au laboratoire de geographie humaine sur les modes de vie des retraites* / F. Cribier // *Bulletin de l'association de geographes francais, Paris 1976. № 431. – P. 23-32.*
  13. *Vennetier P. Cadre de vie urbain et problemes de l'eau en Afrique noire* / Vennetier P. // *Annalles de geographie, Paris 1988. № 540 – P. 171-194.*
  14. *European Commission. Income and living conditions in Europe* / Edited by Anthony B. Atkinson and Eric Marlier. – Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2010. – 420 p.
  15. *European Commission Living conditions in Europe – Data 2003–06 Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. – 2008. – 170 pp.*
  16. *Pokshyshevskiy V.V. Principy metodiki ochenki usloviy obitaniya naseleniya v raznoy geograficheskoy obstanovke* / V.V. Pokshyshevskiy // *Izvestiya AN SSSR. – Seriya geograficheskaya, 1964. – № 3. – S. 89–101. [Покушишевский В.В. Принципы методики оценки условий обитания населения в разной географической обстановке / В. В. Покушишевский // Известия АН СССР. – Серия географическая, 1964. – № 3. – С. 89–101].*
  17. *Kovalev S.A. Geografiya potrebleniya i geografiya obsluzhivaniya naseleniya* / S.A. Kovalev // *Vestnyk MGU, Ser. 5. Geografiya. – 1966. – № 2. – S. 3-10. [Ковалев С.А. География потребления и география обслуживания населения / С.А. Ковалев // Вестник МГУ, Сер. 5. География. – 1966. – № 2. – С. 3–10].*
  18. *Alekseev A.I. Zhizn naseleniya kak predmet socialnoy geografii* / Alekseev A.I. // *Voprosy geografii. Teoreticheskie aspekty geografii. – Moskva: Mysl, 1984. – № 122. – S. 77-86. [Алексеев А.И. Жизнь населения как предмет социальной географии / Алексеев А.И. // Вопросы географии. Теоретические аспекты географии. – Москва: Мысль, 1984. – № 122. – С. 77 – 86].*
  19. *Misevich K.N., Ryashchenko S.V. Geograficheskaya sreda i usloviya zhyzni naseleniya Sibiri* / K.N. Misevich, S.V. Ryashchenko. – Novosibirsk: Nauka. Sib. otd-nie, 1988. – 118 s. [Мисевич К.Н., Рященко С.В. Географическая среда и условия жизни населения Сибири / К.Н. Мисевич, С.В. Рященко. – Новосибирск: Наука. Сиб. отд-ние, 1988. – 118 с.].
  20. *Yurkivskiy V.M. Analiz umov zhyttya naselennya konkretnoyi terytoriyi* / V.M. Yurkivskiy // *Ekonomichna ta socialna geografiya. – 1992. – Вур. 44. – S.32-35. [Юрківський В.М. Аналіз умов життя населення конкретної території / В.М. Юрківський // Економічна та соціальна географія. – 1992. – Вип. 44. – С.32-35].*
  21. *Voyeykov A.I. Raspredeleniye naseleniya Zemli v zavisimosti ot prirodnykh usloviy i deyatelnosti cheloveka* / A.I. Voyeykov. – SPb.: Tipografiya M. Stasyulevicha, 1906. – 134 s. [Воейков А.И. Распределение населения Земли в зависимости от природных условий и деятельности человека / А.И. Воейков. – СПб. : Типография М. Стасюлевича, 1906. – 134 с.].
  22. *Fashchevskiy N.I. Territorialnaya organizaciya zhyznedeyatelnosti naseleniya* / Fashchevskiy N.I., Paliy T.M., Nemchenko M.P., Starostenko A.G. – K., 1992. – 135 s. [Фащевский Н.И. Территориальная организация жизнедеятельности населения / Фащевский Н.И., Палий Т.М., Немченко М.П., Старостенко А.Г. – K., 1992. – 135 с.].
  23. *Gukalova I.V. Yakist zhyttya naselennya Ukrayiny: suspilno-geografichna konceptualizaciya: [monografiya]* / I.V. Gukalova; *Instytut geografii NAN Ukrayiny. – K.: Drukarnya MVS Ukrayiny, 2009. – 347s. [Гукалова І.В. Якість життя населення України: суспільно-географічна концептуалізація: [монографія] / І.В. Гукалова; Інститут географії НАН України. – K.: Друкарня МВС України, 2009. – 347с.].*
  24. *Lopatina Ya.B. Ocenka prirodnykh usloviy zhyzni naseleniya* / Ya.B. Lopatina, O.R. Nazarevskiy. – M.: Nauka, 1972. – 148 s. [Лопатина Я.Б. Оценка природных условий жизни населения / Я.Б. Лопатина,

- О.Р. Назаревский. – М.: Наука, 1972. – 148 с.].
25. Goltsov A.G. *Geografichne doslidzhennya umov zhyttya silskoho naseleennya* / Goltsov A.G. // *Fundamentalni geografichni doslidzhennya (stan, problemy, napryamky): Tezy dop. nauk. konf. (Kyiv, 27-29 veresnya 1994 r.)*. – К., 1994. – С. 48-49. [Гольцов А.Г. Географічне дослідження умов життя сільського населення / Гольцов А.Г. // *Фундаментальні географічні дослідження (стан, проблеми, напрямки): Тези доп. наук. конф. (Київ, 27-29 вересня 1994 р.)*. – К., 1994. – С. 48-49].
  26. Mashkova O.V. *Suspilno-geografichne doslidzhennya geoprostorovoyi neodnorodnosti umov zhyttediyalnosti silskoho naseleennya regionu: avtoref. dys. na zdob. stup. kand. geograf. nauk: spec. 11.00.02 «Ekonomiczna ta socialna geografiya»* / Mashkova Olha Viktorivna, m. Odesa., 2008. – 20 s. [Машикова О.В. Суспільно-географічне дослідження геопросторової неоднорідності умов життєдіяльності сільського населення регіону: автореф. дис. на здоб. ступ. канд. географ. наук: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / Машикова Ольга Вікторівна, м. Одеса., 2008. – 20 с.].
  27. Khalmuratov M.U. *Sovershenstvovanie socialno-ekonomicheskikh usloviy zhizni selskogo naseleniya (na materialakh Respubliki Uzbekistan): avtoref. dis. na soisk. step. kand. ekon. nauk: spec. 08.00.05 «Ekonomika i upravlenie nar. khozyaystvom (regionalnaya ekonomika)»* / Khalmuratov Maulenberg Uteuelevich, K., 1993. – 18 s. [Халмуратов М.У. Совершенствование социально-экономических условий жизни сельского населения (на материалах Республики Узбекистан): автореф. дис. на соиск. степ. канд. экон. наук: спец. 08.00.05 «экономика и управление нар. хозяйством (региональная экономика)» / Халмуратов Мауленберген Утеуелевич, К., 1993. – 18 с.].
  28. Nesterenko A.A. *Zakonomernosti socialno-ekonomicheskogo razvitiya goroda i derevni* / Nesterenko A.A.; *Akademiya nauk Ukrainскоy SSR, Institut ekonomiki*. – К.: «Наукова думка», 1975. – 312 s. [Нестеренко А.А. Закономерности социально-экономического развития города и деревни / Нестеренко А.А.; Академия наук Украинской ССР, Институт экономики. – К.: «Наукова думка», 1975. – 312 с.].
  29. Medvedkov Yu.V. *Analiz skrytoy struktury pri otenke uslovit zhizni naseleniya v gorode* / Yu.V. Medvedkov // *Resursy, sreda, rasselenie*. – М., 1974. – С. 18-25. [Медведков Ю.В. Анализ скрытой структуры при оценке условий жизни населения в городе / Ю.В. Медведков // *Ресурсы, среда, расселение*. – М., 1974. – С. 18-25].
  30. Mandybura V.O. *Riven zhyttya naseleennya Ukrayiny ta problemy reformivannya mekhanizmv yoho reguluyvannya* / Mandybura V.O. – К.: *Parlamentske vyd-vo*, 1998. – 256 s. [Мандибура В.О. Рівень життя населення України та проблеми реформування механізмів його регулювання / Мандибура В.О. – К.: *Парламентське вид-во*, 1998. – 256 с.].
  31. Shchitova N.A. *Geografiya obraza zhizni: teoriya i praktika regionalnogo issledovaniya* / Shchitova N.A. – *Stavropol: Izd-vo SGU*, 2005. – 292 s. [Щитова Н.А. География образа жизни: теория и практика регионального исследования / Щитова Н.А. – Ставрополь: *Изд-во СГУ*, 2005. – 292 с.].
  32. Dushkov B.A. *Geografiya i psikhologiya. Podkhod k problemam* / Dushkov B.A. – М.: *Mysl*, 1987. – 285 s. [Душков Б.А. География и психология. Подход к проблемам / Душков Б.А. – М.: *Мысль*, 1987. – 285 с.].

Summary

Sergei Poklyatskyi. NEW LOOK AT THE STUDY OF CONCEPTUAL AND TERMINOLOGICAL ASPECTS (BY THE EXAMPLE OF POPULATION LIVING CONDITIONS CATEGORY).

Now in the world there such a thing as "quality", "condition", "level", "image" of life, "standard of living", "prosperity" of life, and others category who under the title can be divided "Life Category". These categories are not new for both the average citizen and researchers. However, there are some questions that need to answer. One of these questions is the conceptual and terminological aspects. Appropriately, the main objective of this article – "broad" research conceptual and terminological aspects (*by the example one of the "life category" - living conditions*).

The algorithm study of conceptual and terminological aspects of the category of living conditions is proposed. The historical, geographical, linguistic, professional, component and system aspects is analyzed, and their visual models are developed. The obtained knowledge will be an essential part of the methodological framework and allow easier to find methods specifically suitable for your object and subject.

In the course of writing the article was made the historical-comparative and retrospective analysis of the living conditions of the population. It was found that, depending on location, economic development and administrative division of the country's nature and content of the category may change. Perception and interpretation of the category "living conditions" may contain different semantic meaning in connection with aspects of language, and through membership in various scientific schools. Subject matter of the category "living conditions" of positions other sciences were revealed. Various components of the categories and their definitions were analyzed. Rediscovered the place of category "living conditions" in the system of "life categories". Given the definition of the conditions of life as – parameters habitat populations that appear on state population and prospects for development of the territory, form the appropriate manner, level and quality of life of its inhabitants.

Keywords: life category, living conditions, algorithm research, conceptual and terminological aspects, methodological component.